УДК 811.161.1’243’373.61

ТИПОЛОГІЯ ЗАВДАНЬ ДЛЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ ПРО КОМПОЗИТИ В ТЕКСТАХ МЕДИЧНО-БІОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Фадєєва О.Ю., Курилюк Т.І. (Харків)

У статті розглядаються типові завдання для узагальнюючих занять, присвячених роботі над термінами-композитами та композитивними компонентами складених термінів, що входять у терміносистему підмови медицини та біології.

Ключові слова: термін, композит, морфема, основа, словотвір.

Фадеева О.Ю., Курилюк Т.И. Типология заданий по систематизации знаний о композитах в текстах медико-биологического профиля. В статье рассматриваются типичные задания для обобщающих занятий, посвященных работе над терминами-композитами и композитивными компонентами составных терминов, которые входят в терминосистему подъязыка медицины и биологии.

Ключевые слова: термин, композит, морфема, основа, словообразование.

Fadeyeva O. Yu., Kurylyuk T.I. Typology of Tasks for Systematizing the Knowledge of Composites in Medical-Biological Texts. Typical tasks for the lessons, summarized terms-composites and composite term components, that form a part of the term system of medical and biological terminology, are considered in the article.

Key words: term, composite, morpheme, basis, word formation.

Однією з найбільш актуальних проблем сучасної методики викладання РЯІ є проблема навчання іноземних студентів мови спеціальності. Як відомо, науковий стиль характеризується великою кількістю термінологічних позначень понять, явищ та їхніх ознак. Особливо насичена термінологічними одиницями як російського, так й іншомовного походження підмова медицини і біології, де виділяється досить широкий шар складних слів різних типів (композитів), які при своїй формальній цілісності відрізняються яскраво вираженою семантичною членимістю.

© Фадєєва О.Ю., Курилюк Т.І., 2013

Актуальність даної статті обумовлена важливим значенням розуміння іноземними студентами-медиками специфічних особливостей словотворення композитів як складової частини терміносистеми мови спеціальності, засвоєння складних лексем і включення їх у потенційний словник учнів.

Публікації Архипенко Л.М. Бєляєвої О.М., Доценко Н.П., Лаврової М.М., Остапенко С.П., Панченко О.І., Хейліка В.Д., Чолакової А.Д. та інших, пов'язані з висвітленням загальних та часткових питань словотвору, містять низку цінних практичних порад лінгводидактичного характеру, які можуть слугувати викладачеві-практику опорою при роботі з узагальнення та корекції знань про терміни-композити та композитивні компоненти складених термінів (ККСТ). Але питання, яке розглядається нами, залишається до цього часу ще недостатньо дослідженим і потребує подальшої розробки щодо структури занять та системи вправ із формування лінгвістичної та когнітивно-комунікативної компетенції студентів.

Мета дослідження – розглянути систему вправ узагальнюючого заняття, присвяченого термінам-композитам і ККСТ, та визначити її місце в процесі навчання російської мови студентів-медиків.

У даній статті ми зупинимося на композитах-складеннях, виражених іменниками та прикметниками, та запропонуємо систему завдань, що спрямовані на активізацію композитів, що вже відомі студентам, на розширення словникового запасу, накопичення словотвірних моделей, розвиток умінь розкриття семантики композитів без словника та використання складних слів у мовленнєвій практиці. Запропоновані нами вправи призначені для студентів-медиків 2-го курсу, але вони можуть використовуватися вибірково на більш ранніх етапах, відповідно до презентації композитів у навчальних текстах. Роботу із систематизації знань про композити доцільно починати із загального знайомства студентів зі способами словотворення складних лексем, які виділяються у сучасних роботах з мовознавства: а) складання основ у чистому вигляді; б) складання основ, ускладнених суфіксацією; в) зрощення слів; г) суфіксація складного слова.

Зупинимося на деяких структурно-семантичних типах композитів підмови медицини та біології. Велику продуктивну групу складають у цій терміносистемі складні прикметники зі значенням "форма

об'єкта", де другим компонентом виступають *-образный, -видный* (так звані суфіксоїди) і *-подобный.* Ці прикметники з предметно-зіставним значенням легко трансформуються у синтаксичні конструкції: *веретенообразная мышца – мышца в форме веретена, бобоподобная почка – почка, подобная бобу.* Ефективним прийомом можна назвати зіставний аналіз російського композита та його еквівалента в рідній мові іноземного студента, визначення схожостей та відмінностей. Порівняємо російський композит з англійським еквівалентом: *седловидный – saddle-shaped, чашеобразный – bowl-shaped, желеподобный – jelly, jellylike.* Цей тип композитів характеризується не лише прозорістю структурно-семантичних відношень морфем, що складають слова, та окресленістю моделі, але й регулярною відповідністю російських структур їхньому еквіваленту в англійській мові.

Одним з об'єктів розгляду, на наш погляд, мають бути також композити-антоніми як російського, так й іншомовного походження. Найчастіше антонімічними виступають перші компоненти в той час, коли опорні частини залишаються незмінними: *верхнечелюстной отдел – нижнечелюстной отдел, доброкачественная – злокачественная опухоль, микроцефал – макроцефал.* В усіх наведених опозиціях антонімія першої частини призводить до антонімії складного слова в цілому. Зменшити термін від введення нової складної терміноодиниці до включення її до активного словника студентів покликані вправи на формування у пам'яті студентів-медиків деривaційних гнізд, що надає можливість повторити вивчені раніше прості лексеми, основи яких увійшли до складу композитів, виділити словотвірні морфеми, зрозуміти смислові зв'язки з первинним словом та похідними від нього. Наведемо приклад деривaційного гнізда: *яйцо – яичко, яичный, яичница; (спец.) яичко, яичник; яйцевод, яйцеклетка, яйцекладущие, яйцеродящие.* Слід зауважити, що зовсім не обов'язково пропонувати увазі студентів словотвірні гнізда у повному обсязі, оскільки не всі слова деривaційної парадигми можуть відповідати комунікативним потребам студентів-медиків і принципу методичної доцільності.

Об'єктом окремого розгляду можуть стати дві групи складних лексем, які ми виділили у текстах медико-біологічного профілю: композити-гібриди й композити-кальки. Композити-гібриди

характеризуються тим, що перший компонент є морфом іншомовного походження, а основна частина – російське самостійне слово *(биозащита, вибробоязнь, тромбообразование)*. Іншою формою гібридності є оформлення інтернаціонального слова за граматичними законами російської мови: обидва компоненти або лише другий – запозичені корені, а суфікси – російські *(лоботомия, остеотомия, гетеротрофный)*. В окремих випадках знання студентами значень греко-латинських морфів, що складають іншомовне складне слово, допоможе їм без особливих труднощів самостійно дібрати російський еквівалент (кальку) запозиченим терміноодиницями: *псевдоподии – ложноножки, гипермнезия – сверхзапоминание, фотофобия – светобоязнь*.

Мають практичне та в окремому сенсі теоретичне значення завдання, що фіксують увагу студентів-іноземців на композитах із більш ніж двома мотивуючими основами. Серед багатоосновних термінів переважають трикомпонентні, які характеризуються як сурядними, так і підрядними відношеннями частин: *слепоглухонемой, двупарнодышащие, тромбоцитопения, гемоцитобласты*.

Слід зауважити, що серед складних інтернаціональних термінів виділяються композити з усіченими основами і композити зі зв'язаними компонентами. При роботі над лексемами з усіченими основами доцільні завдання на трансформацію складного слова у словосполучення: *психопатология – психическая патология, биостимулятор – биологический стимулятор, вибромассаж – вибрационный массаж*. У композитах зі зв'язаним першим компонетом найбільш частотними є наступні корені: *баро…– баротерапия; нейро… и невро… – нейрохирургия, невропатология; поли… – поликистоз; фото… – фототерапия; хромо… – хромосома*. Найбільш уживаним другим зв'язаним компонентом виступають греко-латинські корені*: -лог (гистолог), -граф (томограф), -физ (гипофиз), -метр (тонометр), -кард (эндокард)* та под. Крім того, серед інтернаціональних термінів-композитів виділяються продуктивні групи композитів, які мають однаковий перший компонент *(остеоциты, остеопатология, остеохондроз)* або опорний *(бронхосклероз, атеросклероз, пневмосклероз)*. До того ж, один і той самий морф може використовуватись і як перший, і як другий компонент *(цитокинез*

и остеоциты). Під час введення нової запозиченої терміноодиниці досить ефективними, на наш погляд, будуть вправи на співвіднесення композитів, що знаходяться у лівій колонці, з дефініціями, розташованими в інакшій послідовності у правій колонці. Підказкою для самостійного пошуку студентами потрібного визначення до нової терміноодиниці слугуватиме переклад компонентів композита на російську мову, що дається при складному слові.

Оскільки типологія терміна-композита виявляється завдяки взаємодії лексеми з мовним контекстом, корисно використовувати на узагальнюючих заняттях мікротексти, що являють собою невелику словникову статтю з 30–60 слів, яка включатиме 5–6 складних термінів. До структури такого мікротексту може входити не лише дефініція складного слова, але й інші метатеми (будова об'єкта, його якісний та кількісний склад, його форма, функції та ін.).

Підводячи підсумки вищесказаному, перерахуємо види завдань, що пропонуються для узагальнюючого заняття:

а) спостереження та аналіз, визначення значень слів, виходячи зі значень складових частин композита;

б) трансформація композита у словосполучення без перестановки частин, з їх перестановкою, шляхом введення додаткових слів або шляхом заміни одного з компонентів іншим словом;

в) визначення моделей складних терміноодиниць та утворення інших композитів за аналогією;

г) складання антонімічних пар;

ґ) заміна терміна греко-латинського походження російським композитом-калькою;

д) визначення способу творення композитів-гібридів;

е) робота над деривaційними гніздами;

є) формулювання правил-інструкцій використання інтерфіксів та навчання правильної вимови;

ж) адекватне сприйняття дефініції терміна-композита або складання визначення до нього;

з) співвіднесення низки композитів іншомовного походження з дефініціями, даними в іншій послідовності;

и) порівняльний аналіз способів вираження однакових понять та явищ в російській та рідній мові (мові-посереднику);

і) аналіз словникових статей до композитів та їх самостійне складання;

ї) виділення в контексті складних терміноодиниць, заміна їх словосполученнями або навпаки – виділення словосполучень і заміна їх композитами;

й) складання мікромонологу за запропонованим планом із трансформацією синтаксичних конструкцій у композити;

к) складання діалогу-опитування про лексичне значення композита.

Внаслідок методичної стратегії формування лінгвістичної та професійно-комунікативної компетенції у студентів-медиків формується усвідомлення конструктивної ролі складних терміноодиниці, за допомогою яких виражається система понять та категорій, що несуть головне смислове навантаження у передачі інформації наукового тексту. Вміння самостійно визначати семантику композита без словника та перекладу на основі знань моделей та законів словотворення, правильно використовувати потрібну лексику в мовленнєвій практиці знімає багато труднощів оволодіння мовою спеціальності та згодом позитивно відбивається на професійному рівні майбутніх медиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеенко Т.Н. Практическое пособие по грамматике русского языка / Т.Н. Алексеенко, Л.И. Васецкая. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2010. – 188 с.
2. Дерибас В.М. Сложные прилагательные, образованные от составных наименований / В.М. Дерибас // Из опыта преподавания русского языка нерусским. – М. : Мысль, 1973. – Вып. 7. – С. 81–91.
3. Капитонова Т.И. Методы и технологии обучения русскому языку как иностранному / Т.И. Капитонова, А.В. Московкин, А.Н. Щукин. – М. : Рус. яз. Курсы, 2009. – 309 с.
4. Куриленко В.Б. Русский язык для студентов-медиков: учебник. – Ч. 1 / В.Б. Куриленко, Л.А.Титова, Т.А. Смолдырева, М.А. Макарова. – М. : УДН, 2008. – 111 с.